

9. Крoлeвeцкiй уезд. Собычи. // Черниговские епархиальные известия. – 1868 – № 23. – Часть неофициальная. – С. 1043–1045.

10. Адрес-календарь Черниговской епархии на 1893 год. – Чернигов, 1892. – 380 с.

11. Населенные места Российской империи в 500 и более жителей. По материалам всеобщей переписи населения 1897 г. – СПб, 1905. – 298 с.

12. Крoлeвeцкiй уезд. Число прихожан прочих церквей уезда // Черниговские епархиальные известия. – 1869. – № 4. – Часть неофициальная. – С. 132.

13. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1901 год. – Часть IV. Черниговская губерния. Издание Управления Учебного округа. – К., 1901. – 280 с.

14. Метрическая книга данная из Черниговской духовной консистории Крoлeвeцкoгo уездa сeлa Кличек Покровской церкви для записи родившихся, браком сочетавшихся и умерших [на 1879, 1880, 1881 гг.]. / Из фондов Шосткинського краєведческого музея. – № КВ-6354/Д-763. – 258 л.

15. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Том второй. Полк Нежинский. – К., 1893. – 560 с.

16. Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Книга вторая. – Выпуски 5, 6. – Чернигов, 1872. – 140 с.

17. Русов А. Описание Черниговской губернии. – Чернигов, 1898. – Т. 1. – 378 с.

Кужельная Е.В. Бэби-бум по-клишковски: страницы истории села Клишки Крoлeвeцкoгo уездa Черниговской губернии и исследование возрастного и социального состава местного населения второй половины XIX века

В статье исследуется история села Клишки Крoлeвeцкoгo уездa Черниговской губернии. На основе справочных изданий и метрических книг проанализированы данные о демографическом составе данного населенного пункта во второй половине XIX века.

Ключевые слова: село Клишки, Черниговская губерния, казацкая старшина, Забела, Соломка, близнецы, социальный состав населения.

Kuzhelnia O.V. Baby-boom of Klyshky village: pages of history of Klyshky village of Krolevets district of Chernihiv province and research of the age-related and social structures of local population in the second half of the 19th century.

The article is described about the historical way of Klyshky village of Krolevets district of Chernihiv province. On the basis of reference books and metric books, data on the demographic composition of this settlement in the second half of the nineteenth century are analyzed.

Key words: Klyshky village, Chernihiv province, Cossack-officer, Zabila, Solomka, twins, social structure of population.

28.02.2017 р.

Ј

УДК 94(477.15) «1858-1863»

Б.О. Галь

ОРГАНИЗАЦІЯ ОКРЕМОЇ ПОЛІЦІЇ В МІСТАХ ЛІВОБЕРЕЖНИХ ГУБЕРНІЙ (1858–1863)

Стаття присвячена організації окремої поліції в містах лівобережних губерній протягом 1858–1863 рр. З'ясовано структуру і штати окремих міських поліцій, принципи комплектування поліцейських чиновників і служителів, елементи поліцейської уніформи.

Ключові слова: поліція, реформа, місто, лівобережні губернії, штати, уніформа.

Наприкінці 1850-х рр. загальна поліція була усвідомлена на найвищому рівні як галузь державного управління, що негайно потребувала нової організації, більш адекватної вимогам часу. Рішення цієї проблеми, знайдені в рамках численних комітетів і комісій зламу 1850–1860-х рр., погоджені з місцевими адміністраторами і затверджені на

найвищому рівні, носили вимушено тимчасовий характер («впредь, до издания общего учреждения полиции»), оскільки передували впровадженню цілого шереду пов'язаних реформ: земської, судової, військової та ін.

Звуження кола повноважень, збільшення фінансування місцевої поліції, зокрема, й за рахунок імперського бюджету, зміна принципів комплектування поліцейських чиновників дозволили уряду у короткі строки суттєво поліпшити ситуацію. Але новий спосіб організації місцевих сил правопорядку, за якого міські і земські поліції поглиналися новоутвореними повітовими, а окремі міські поліції наново створювалися лише як виключення з правила, став неочікуваним показником низького рівня урбанізації територій і, зокрема, лівобережних губерній.

Вперше загальний огляд поліцейських реформ 1850–1860-х рр. і, зокрема, процесу утворення окремих міських поліцій було запропоновано у службових записках чиновників Міністерства внутрішніх справ (Є.М. Анучін, С. Білецький, П. Руткевич), статтях істориків права (І.Ю. Андреевський, В.Я. Фукс) і публіцистів (Є.П. Карнович), присвячених перспективам підготовки постійно діючого поліцейського статуту, ювілейних виданнях Міністерства внутрішніх справ кінця XIX – початку XX ст. (С.О. Адріанов) [7, с. 186–194, 210–214, 228–236; 8; 2; 31, с. 194–201; 9, с. 36–37; 11, с. 74–77; 13, с. 132–133]. В подальшому жоден нарис історії поліції Російської імперії не обходився без згадки про т. зв. «поліцейську реформу 1862 р.», але лише в останні декілька десятиліть з'явилися змістовні дослідження, присвячені питанням законодавчого врегулювання поліцейської діяльності у другій половині XIX ст. [5; 6; 14; 25; 34], зокрема, поліцейській уніформі пореформеної доби [24], а також утворенню окремих міських поліцій у містах різних регіонів Російської імперії [3; 4; 12; 23; 33; 10; 15; 32].

У даній розвідці відтворюється перебіг і внутрішня логіка процесу започаткування окремої міської поліції в містах лівобережних Чернігівської та Полтавської губерній на основі аналізу діловодних і статистичних матеріалів Комісії про губернські та повітові установи (1858–1860), законодавчих актів та ін.

Стан дореформеного поліцейського управління в містах імперії зазвичай визначався як «незадовільний», втім оцінка земської поліції навіть після реформи 1837 р. була ще гіршою: «<...> положение же земских полиций самое неудовлетворительное и несоответствующее их предназначению» (1847) [цит. за: 13, с. 64]. Відносно більший порядок у справах міських поліцій пояснювався можливостями поліцейського нагляду та єдності дій, які надавала скупченість міського населення, суворішим підпорядкуванням міських виконавчих чиновників поліцеймейстеру / городничому, звільненням міської поліції від господарсько-розпорядчих справ і, нарешті, певною освіченістю і відносною самостійністю міського населення, якому було легше захищатись від поліцейської сваволі і впливати на поліцію силою громадської думки [27, с. 54–55].

Ініціювавши у середині 1850-х рр. Великі Реформи, уряд вирішив прискорити, зокрема, й реорганізацію поліції, «дабы обеспечить порядок и спокойствие в столь важную переходную эпоху народной жизни» [27, с. 59]. Від успішної реалізації реформаторських намірів очікували вирішення наступних завдань:

- надати місцевій поліцейській владі більшої сили, самостійності та єдності;
- поставити її в чіткі законні межі, викоринити сваволю;
- направити діяльність поліції на прямі і сутнісні її обов'язки, склавши з неї усе, їй не властиве [27, с. 59].

За височайшим повелінням 18 лютого 1858 р. у Головному комітеті з селянської справи міністри юстиції, державного майна і внутрішніх справ склали попередні пропозиції щодо начал нового устрою повітового управління, серед яких було з'єднання земської та міської поліції. У Міністерстві внутрішніх справ це питання розглядалося протягом півстоліття. Ймовірно, небезпідставно стверджувалося, що підпорядкування міста й повіту двом різним поліціям викликає часті зіткнення, марне пересилання справ і взаємне ухиляння від виконання обов'язків [27, с. 56]. Перший досвід такого з'єднання земської та міської поліції було отримано ще в 1806 р. у Московському повіті, а у 1852–1854 рр. міністр внутрішніх справ пропонував з'єднання міської та земської поліції в масштабах усієї імперії. Втім, тоді цю пропозицію відхилили в очікуванні підготовки загального поліцейського статуту. Натомість, цього разу погоджені міністрами начала перетворення місцевої поліції було після консультацій з начальниками губерній затверджено 25 березня 1859 р. Складання проектів реформи повітової поліції було доручено особливій Комісії з високопосадовців різних відомств, досвідчених губернаторів, губернських і повітових чиновників, утвореної 27 березня 1859 р.¹

Крім того, 4 липня 1858 р. було затверджено запропоновані міністром внутрішніх справ принципи реформування власне міських поліцій, що передбачали змінити структуру міської поліції (зменшити кількість інстанцій з трьох до двох) і принципи комплектування міських поліцейських чиновників і службовців, збільшити їх грошове утримання і чітко визначити повноваження.

Після затвердження начал реорганізації повітових закладів, міністр внутрішніх справ надіслав начальникам губерній копію з височайшого повеління від 25 березня 1859 р. і просив їх циркуляром від 12 квітня 1859 р. надати, якщо вважатимуть за потрібне, місцеві відомості і вказівки про запровадження і подальший розвиток затверджених начал. Усі начальники губерній визнавали необхідність з'єднання міської та земської поліції, але в більшості вказували на міста ввірених їм губерній, в яких вважали за потрібне започаткування окремої міської поліції [28, с. 1]. Зокрема, полтавський губернатор пропонував зберегти окрему міську поліцію у повітовому місті Кременчуці, а чернігівський губернатор – у Ніжині,

Глухові та Новгород-Сіверську (**Додаток 2**) у тому ж складі з прибавкою одного слідчого пристава; крім того, він пропонував залишити без змін поліцейську організацію розкольницьких посадів [28, с. 30].

Комісія про губернські та повітові установи визнала за можливе «допустить учреждение отдельной полиции лишь в таких случаях, когда соединение полицейских обязанностей по городу и уезду, представляет очевидные затруднения, или даже невозможность для успешного и правильного хода дел» [27, с. 95]. Критерії, відповідність яким дозволяла повітовому місту отримати окрему міську поліцію, було сформульовано у «Загальній пояснювальній записці до проектів про повітові заклади» від 20 квітня 1860 р. та у «Міркуваннях міністра внутрішніх справ» від 30 квітня 1860 р.:

- постійне населення понад 15 тис. жителів (хоча до уваги бралось і тимчасове населення);
- наявна кількість поліцейських чиновників понад 7 осіб;
- розвинута в місті фабрична та заводська промисловість і торгівля;
- наявність річкової пристані чи морського торговельного порту;
- інші місцеві умови, про які йшлося у відгуках начальників губерній [27, с. 95; 29, с. 3].

Відповідно до цих критеріїв у додатку до статті 3 проекту «Загального статуту повітової поліції» («Общего Учреждения уездной полиции») та в «Міркуваннях міністра внутрішніх справ» від 30 квітня 1860 р. було визначено «Список міст, посадів і містечок, які мають окрему від повітової поліцію», куди ввійшли обидві столиці, 42 губернських міста, 3 градоначальства, 19 повітових міст (в тому числі, м. Кременчук Полтавської губернії та м. Ніжин Чернігівської губернії), 2 безповітових міста та 1 містечко, тобто загалом 69 населених пунктів [26, с. 8].

У «Пояснювальній записці до проектів заснування міської поліції» Комісія пропонувала розділити усі ці міста з окремою поліцією на 3 розряди, виходячи зі складу поліцейського управління та розміру утримання чиновників поліції. Міста I-го розряду (найбільші губернські міста та Одеса, загалом – 11) отримували посилені склад міського поліцейського управління з помічником поліцеймейстера та трьома засідателями включно. До міст II-го розряду належали усі інші губернські центри, включно з Полтавою та Черніговом (усього – 32), 2 градоначальства і 7 важливіших повітових міст, включно з Кременчуком. Інші 12 повітових міст з Ніжином включно, 5 безповітових міст, посадів та містечко (загалом – 17) було віднесено до міст III-го розряду [29, с. 24–25].

20 жовтня 1860 р. міністр внутрішніх справ звітував, що Комісія про губернські та повітові установи надала йому проекти «Особливого статуту міської поліції», «Положення про міські поліцейські команди» та «Штатів окремих міських поліцій (з правилами про форму мундирів міських поліцейських чиновників і поліцейських служителів)» [29, с. 1].

1. 23 жовтня 1859 р. на комісію було покладено завдання ще й складати проекти перетворення губернських установ.

У вигляді окремих законодавчих актів ці проекти так і не побачили світ, натомість їх положення було частково інтегровано в текст «Тимчасових правил про влаштування поліції у містах та повітах губерній, що керуються загальним статутом» («*Временные Правила об устройстве полиции в городах и уездах губерний, по общему учреждению управляемых*»), височайше затверджених 25 грудня 1862 р. [19, с. 588–593].

Зокрема, у додатку до ст. 1 було без змін затверджено «Список міст, посадів і містечок, які мають окрему від повітової поліцію» [37, с. 543–544]. Втім, у примітці 3 до «Височайше затверджених штатів поліції в губерніях, що керуються загальним статутом» («*Высочайше утвержденные штаты полиции в губерниях, по общему учреждению управляемых*») до особливого на цей предмет розпорядження було залишено² без змін введені у 1846–1847 рр. штати особливого поліцейського управління в розкольніцьких посадах Лужки, Воронка, Єленка Стародубського повіту і Чуровичи Новозибківського повіту Чернігівської губернії, як і пропонував свого часу чернігівський губернатор [16, с. 473; 17, с. 704; 35, с. 260–261; 37, с. 543–544]. Тобто, у такій-от прихованій формі список міст, посадів і містечок, які отримували окрему міську поліцію, було розширено.

З певними (часто несуттєвими) змінами було затверджено і запропоновані Комісією новий склад окремих міських поліцій та спосіб комплектування членів міського поліцейського управління і виконавчих чиновників окремої міської поліції.

Окремі міські поліції, «в тех городах, посадах и местечках, кои не подведомы уездной полиции», мали складатися з міського поліцейського управління, виконавчих поліцейських чиновників (міські пристави та їх помічники) і нижніх поліцейських службовців (поліцейські служителі міських поліцейських команд)³. До складу міського поліцейського управління входили поліцеймейстер, помічник поліцеймейстера (відсутній в містах лівобережних губерній) та загальна присутність міського поліцейського управління, яку, крім названих поліцеймейстера та його помічника, складали два ратмани / засідателі міського магістрату чи ратуші.

При кожному міському поліцейському управлінні знаходились канцелярія, розсильні та, у деяких губерніях, кінна варта. Примітка до ст. 8 «Тимчасових правил» уточнювала, що організація поліцейської кінної варті у тих губерніях та повітах, де її не існує, надається на розсуд міністра внутрішніх справ, який кожного разу входить з особливим поданням щодо затвердження штатів

2. Взагалі, автори «Тимчасових правил», вочевидь, плутались щодо того, окрема міська поліція створювалась наново чи просто зберігалася, адже ст. 2 вимагала «утворити» повітову та міську поліцію на основі «Тимчасових правил» і нормальних штатів, натомість ст. 7 – «залишити» міську поліцію в підпорядкуванні поліцеймейстерів в містах, які зберігають її окремою від повітової.

3. Зміни кількісного складу поліцейських виконавчих чиновників і службовців в окремих міських поліціях міст лівобережних губерній за штатами 1853 і 1862 рр., а також джерела надходження і розміри збільшення грошового утримання відображені у **Додатках 1, 3–5**.

такої варті і коштів на її утримання. Крім цієї згадки, про розсильних більше не згадується ні в основному тексті «Тимчасових правил», ні у додатках до них; норма про розсильних (як і про кінну варту) була відсутня й у пропозиціях Комісії [29, с. 2–3; 19, с. 588–592].

Попередня практика призначення начальників міських поліцій майже виключно з числа поранених відставних офіцерів, як стверджував міністр внутрішніх справ в «Історичному огляді поступового розвитку загальних повітових закладів», мала невтішні результати, оскільки, за одноголосим свідцтвом губернаторів, ці чиновники, в більшості, без досвіду, без знання законів, без усілякого поняття про свій обов'язок, дивлячись на службу як на спосіб життя, або залишались у повній опіці своїх секретарів, або ж використовували владу для власного збагачення, що підтверджували часті зміни городничих / поліцеймейстерів [27, с. 54–55].

«Тимчасові правила» (пп. 18–19) встановлювали, що поліцеймейстери, їх помічники та виконавчі поліцейські чиновники мали призначатись начальником губернії, останні – за поданням поліцеймейстера. Як і підготовлений Комісією проект «Особливого статуту міської поліції», «Тимчасові правила» (п. 18) звільняли відтепер начальників губерній від необхідності при призначенні поліцеймейстерів та їх помічників керуватись нормою про відповідність чинів і розряду посади, а також постановою про призначення у поліцеймейстери офіцерів зі списків Комітету про поранених [19, с. 592].

Натомість, до тексту «Тимчасових правил» чомусь не потрапили сформульовані у проектах «Загального статуту повітової поліції» (п. 34) та «Особливого статуту міської поліції» (п. 15) вимоги до кандидатів на посаду поліцеймейстера та його помічника: особа переважно з дворян-землевласників чи обивателів, знайома з місцевими умовами повіту, наявність досвіду цивільної служби, закінчення курсу наук у вищому або, принаймні, середньому навчальному закладі [26, с. 9–10; 29, с. 5].

Так само, до «Тимчасових правил» не потрапила норма проекту «Особливого статуту міської поліції» (п. 36), згідно з якою усі службовці канцелярії призначались поліцеймейстером.

Розподіл поліцейських управлінь у містах, які отримували окрему міську поліцію, призначення до них нових поліцейських виконавчих чиновників і розмір сум на канцелярські витрати покладалися у примітках до «Височайше затверджених штатів поліції в губерніях, що керуються загальним статутом» (п. 3) на міністра внутрішніх справ з єдиною вимогою не виходити за межі загальної суми, призначеної на утримання усієї повітової та міської поліції.

Що «Тимчасові правила» обійшли повністю, так це питання реформування поліцейських команд, варіант вирішення якого Комісія пропонувала у проектах «Положення про міські поліцейські команди» (додаток до ст. 10 проекту «Особливого статуту міської поліції») та «Штатів окремих міських поліцій (з

правилами про форму мундирів міських поліцейських чиновників і поліцейських служителів)». Згідно з нормами затвердженої 4 липня 1858 р. доповіді міністра внутрішніх справ і численними відгукками Військового міністерства, Комісія пропонувала перейти до комплектування поліцейських команд в усіх губернських, повітових, безповітових містах, градоначальствах, посадах і містечках шляхом вільного найму (п. 1) [29, с. 1].

Майже через три роки з'явилося пояснення, згідно з яким «до приведення в исполненіе проектированных в Министерствах Военном и Внутренних Дел, новых правил об укомплектовании всех полицейских команд, как губернских, так и уездных, вольным наймом из бессрочно-отпускных и отставных нижних чинов, сохранить ныне существующий в этом отношении порядок, по которому названные команды комплектуются назначением воинских чинов, но с тем вместе вменить местным Воинским Начальникам, чтобы при назначении людей в полицейские команды, хотя и из неспособных I-й статьи, они выбирали лучших людей, и при сем не иначе, как по соглашению с местным полицейским начальством» [21, с. 932].

Оскільки «Тимчасові правила» передбачали, що норми законів і постанов про поліцію, які прямо не було відмінено, залишались у силі (ст. 10), то аж до 1873 р. діяли штати міських поліцейських команд 1853 р., за якими комплектування поліцейських команд нижніми служителями здійснювалось військовим відомством на вимогу начальників губерній⁴ [36, с. 58].

Так само, за відсутності будь-яких згадок у «Тимчасових правилах», залишилися в силі затверджені у тому ж 1853 р. штати пожежних команд при окремих міських поліціях⁵, які також комплектувалися людьми від військового відомства, а для заміщення посад брандмейстерів призначались відставні унтер-офіцери, якщо не виявлялося бажаючих цивільних чиновників [36, с. 43; 18, с. 721].

Що стосується уніформи міських поліцейських виконавчих чиновників та міських поліцейських служителів, то у підготовлених Комісією проектах «Правил про форму одягу чинів повітової поліції» та «Правил про форму одягу міських поліцейських служителів» (додаток до примітки 6 проекту «Штатів окремих міських поліцій») йшлося про дещо модифіковану форму одягу, встановлену у ст. 223 «Положення про форму одягу повітових чиновників» (додаток до ст. 975 «Уставу про службу за призначенням від уряду») [26, с. 39; 29, с. 1; 30, с. 587]. Натомість, височайше затверджені «Правила про форму одягу чинів поліції» від 22 лютого 1863 р. (оприлюднені 4 березня 1863 р.)⁶ зберігали для чиновників,

які мали військові чини, військову форму за загальним зразком для чинів поліції, а для цивільних чиновників і нижніх поліцейських службовців встановлювали наступні елементи поліцейської уніформи:

- **мундир** флотського фасону і крою, замість введеного у 1856 р. напівкаптана, – темно-зелений у поліцейських чиновників (з помаранчевою облямівкою замість червоної, срібними галунами, петлицями і шиттям, посрібленими гудзиками замість золотих і шнуром на плечах у поліцеймейстера) з темно-зеленим коміром (замість червоного, 1856) і темно-сірий (замість темно-зеленого) у служителів;

- **шаровари** з помаранчевою облямівкою (замість червоної) – темно-зелені у чиновників і темно-сірі (замість темно-зелених) у служителів;

- **чоботи** гвардійського зразка;

- сірий **плащ**;

- сіра **шинель**;

- нового зразка **башлик** з верблужого сукна у служителів;

- **перчатки** білі замшеві без краг у унтер-офіцерів поліцейської команди;

- **шапка** нового зразка, на околиці якої кріпиться металева бляха з гербом губернії та кокардою – темно-зеленого сукна з помаранчевими кантами у чиновників і темно-сірого сукна у служителів;

- піхотна **шпага** з темляком на шкіряній портупейі у чиновників та тесак з лакованими піхвами у служителів;

- нового зразка **свисток** на чорному шовковому шнурі у служителів;

- нового зразка **нагрудний** чорний мідний **знак** з зображенням номера у служителів [37, с. 543–544; 20, с. 181–183].

Після проведення земської та судової реформ (1863–1864), у Комісії знову постало питання про доцільність збереження окремих міських поліцій чи, навпаки, розповсюдження на всі чи то більшість міст загального правила про з'єднання міської та (тепер вже) повітової поліції в одне управління.

Попередньо Комісія пристала була на пропозицію залишити окрему від повітової міську поліцію лише для вельми невеликого числа міст, у яких проживає не менше 40 тисяч жителів, а саме для двох столиць, трьох градоначальств, дев'яти губернських та семи безповітових міст, посадів та містечок, тобто загалом для 21 населеного пункту [7, с. 234–235]. Крім того, передбачалось скасувати окрему поліцію у розкольніцьких слободах Чернігівської губернії, оскільки зі зміною урядового курсу щодо розкольніків вона ставала зайвою⁷. Але наполегливі клопотання губернаторів змусили Комісію відмовитись від своїх планів, і міста лівобережних губерній на тривалий час зберегли окрему міську поліцію.

Нижче наведено витяги з матеріалів до проектів повітових закладів і статуту окремої міської поліції, підготовлених Комісією про губернські та повітові установи (1860).

7. Востаннє фіксується в «Адрес-календарі» на 1871 р. [1, с. 409].

4. Інколи помилково стверджується, що 1862 р. було затверджено штати, за якими унтер-офіцери, їх помічники і нижні чини міських поліцейських команд вільно наймалися переважно з безстроково відпускних та відставних нижніх військових чинів [8, с. 22].

5. Відомості про кількісний склад, устаткування і грошове утримання пожежних команд Полтавської губернії у 1864 р. див.: [22, с. 388–389].

6. Передбачалися приміткою 12 височайше затвердженого додатку до ст. 1 «Тимчасових правил».

Додаток № 1.

[Загальний обсяг і джерела надходження коштів на утримання міської поліції Чернігівської та Полтавської губерній станом на 1860 р., не пізніше 20 жовтня 1860 р.]

Ведомость о расходах на содержание городской полиции в 44 губерниях

Название губерний и исчисление предметов расхода	Число полиций, полицейских чиновников, служителей, пожарных команд	Сумма всего расхода	Из оказанной суммы относится							
			На счет казны		На городские доходы		На другие источники			
			руб.	к.	руб.	к.	руб.	к.		руб.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Полтавская губерния										
I. Губернский город Полтава	1									
а) Содержание полиции	1									
1. Полицейских чиновников	15	2,818	84 ½	-	-	2,818	84 ½	-	-	
2. Служителей	70	2,557	31 ¼	-	-	2,557	31 ¼	-	-	
3. Канцелярия	-	2,360	-	-	-	2,360	-	-	-	
4. Помещение, отопление, освещение	-	1,053	32 ½	-	-	1,053	32 ½	-	-	
Итого	1	8,789	48 ¼	-	-	8,789	48 ¼	-	-	
б) Содержание пожарной части	1	6,221	46 ¾	-	-	6,221	46 ¾	-	-	
Всего	-	15,010	95	-	-	15,010	95	-	-	
II. Города уездные	14									
а) Содержание полиции	14									
1. Полицейских чиновников	56	7,664	7 ¾	2,857	15	4,806	92 ¼	-	-	
2. Служителей	179	4,793	70 ½	-	-	4,793	70 ½	-	-	
3. Канцелярии	-	5,074	72 ¼	2,857	15	2,217	57 ¼	-	-	
4. Помещение, отопление, освещение	-	2,944	68 ¾	-	-	2,944	68 ¾	-	-	
Итого	14	20,477	19 ¼	5,714	30	14,762	89 ¼	-	-	
б) Содержание пожарной части	14	10,725	60 ¼	-	-	10,725	60 ¼	-	-	
Всего	-	31,202	79 ½	5,714	30	25,488	49 ½	-	-	
Итого по губернии: а) Содержание полиции	15	29,266	67 ½	5,714	30	23,552	37 ½	-	-	
б) Пожарной части	15	16,947	7	-	-	16,947	7	-	-	
Всего по Полтавской губернии	-	46,213	74 ½	5,714	30	40,499	44 ½	-	-	
Черниговская губерния										
I. Губернский город Чернигов	1									
а) Содержание полиции	1									
1. Полицейских чиновников	10	2,050	54 ¼	280	20	1,770	34 ¼	-	-	
2. Служителей	29	983	46	-	-	983	46	-	-	
3. Канцелярия	-	1,355	93 ½	284	55	1,071	38 ½	-	-	
4. Помещение, отопление, освещение	-	867	45	-	-	867	45	-	-	
Итого	1	5,257	38 ¾	564	75	4,692	63 ¾	-	-	
б) Содержание пожарной части	-	2,039	76	-	-	2,039	76	-	-	
Всего	-	7,297	14 ¾	564	75	6,732	39 ¾	-	-	
II. Города уездные	14									
а) Содержание полиции	14									
1. Полицейских чиновников	51	6,317	21	4,014	88	2,302	33	-	-	
2. Служителей	147	4,815	93	-	-	4,815	93	-	-	
3. Канцелярии	-	4,382	29 ½	3,669	45	712	84 ½	-	-	
4. Помещение, отопление, освещение	-	2,918	18 ¼	-	-	2,918	18 ¼	-	-	
Итого	14	18,433	61 ¾	7,684	33	10,749	28 ¾	-	-	
б) Содержание пожарной части	14	5,319	96 ¼	-	-	5,319	96 ¼	-	-	
Всего	-	23,753	58	7,684	33	16,069	25	-	-	
III. Заштатные города и местечки	4									
а) Содержание полиции	4									
1. Полицейских чиновников	4	961	42 ½	-	-	571	42 ½	390 ⁸	-	
2. Помещение, отопление, освещение	-	271	93 ¾	-	-	271	93 ¾	-	-	
Итого	4	1,233	36 ¼	-	-	843	36 ¼	390	-	
б) Содержание пожарной части	1	141	35	-	-	141	35	-	-	
Всего	-	1,274	71 ¼			984	71 ¼	390	-	
Итого по губернии:										
а) Содержание полиции	19	24,924	36 ¾	8,249	8	16,285	28 ¾	390	-	
б) Пожарной части	16	7,501	7 ¼	-	-	7,501	7 ¼	-	-	
[Всего]	-	32,425	44	8,249	8	23,786	36	390	-	

8. На сбор с обществ по приговорам.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Сверх того содержание полиции в раскольничьих посадах	15							3,300 ⁹	
1. Полицейских чиновников	15	3,300	–	–	–	–	–		–
2. Служителей	140	4,410	–	–	–	–	–	4,410	–
3. Канцелярии	–	1,150	–	–	–	–	–	1,150	–
Итого	15	10,860	–	–	–	–	–	10,860	–
Всего по Черниговской губернии	–	43,285	44	8,249	8	23,786	36	11,250	–

[28, с. 60–61, 88–89].

Додаток № 2.

[Відомість про повітові міста Чернігівської та Полтавської губерній, в яких начальники губерній пропонували створити окремі міські поліції, з резолюціями Комісії про губернські та повітові установи, не пізніше 20 жовтня 1860 р.]

Ведомость об уездных и безуездных городах, посадах и местечках, в которых начальниками губерний предполагалось учредить особую городскую полицию

Название городов, посадов и местечек: **Кременчуг** с посадом Крюковым (две пристани на р. Днепре)

Какой губернии: Полтавской

Число жителей и домов в городе, посаде и местечке: 25,534 / 2,593

Число полицейских чиновников по существующему положению: 15

Число нижних чинов по существующему положению: 33

Число фабрик и заводов и количество рабочих на них: 37 / 407

Число гостиниц, трактиров, питейных домов и постоялых дворов: 137

Число базаров в неделю: Ежедневно, но главное два раза в неделю

Число ярмарок в год, сроки их и время продолжения: 1-я двух-недельная, 2 и 3-я по 9-ти дней, а 4-я 3 дня

Количество временно прибывающего для торговли и промыслов народа: До 200,000 человек в продолжение года

Местные особенности, по отношению к полицейскому управлению: В Кременчуге и посаде Крюкове состоит 177 каменных и 239 деревянных лавок, находятся Коммисариатская и Провиантская Комиссии, Главное Управление Южными поселениями, Артиллерийские парки и другие части управления; кроме того, существует Днепровская переправа, в летнее время чрез наплавной мост, а весной и осенью на судах

Число жителей в уезде, к которому принадлежит город, посад или местечко: 106,177

Число станов в уезде: 3

Соображения и заключение начальника губернии: По обширности народонаселения, движению торговли, промышленности, при судоходстве р. Днепра, по значительному стечению разного народа для промыслов и заработков, по существованию переправы чрез Днепр и судоходных пристаней, признается совершенно необходимым учреждение в Кременчуге, для устройства и содержания должного порядка, особого полицейского

9. На сбор с жителей посадов.

управления, отдельного от уездной полиции

Заключение Комиссии о губернских и уездных учреждениях:

Утвердить заключение Начальника губернии

Название городов, посадов и местечек: **Глухов** у.г.

Какой губернии: Черниговской

Число жителей и домов в городе, посаде и местечке: 8,856 / 1,103

Число полицейских чиновников по существующему положению: 4

Число нижних чинов по существующему положению: 14

Число фабрик и заводов и количество рабочих на них: 10 / 67

Число гостиниц, трактиров, питейных домов и постоялых дворов: 61

Число базаров в неделю: 2

Число ярмарок в год, сроки их и время продолжения: 4 трех-дневные

Количество временно прибывающего для торговли и промыслов народа: До 185,000

Местные особенности, по отношению к полицейскому управлению: Глухов служит центром торговли не только Черниговской, но и соседних с нею губерний, особенно Курской, Орловской и Смоленской. Кроме того, в нем производится значительная торговля лесом

Число жителей в уезде, к которому принадлежит город, посад или местечко: 80,563

Число станов в уезде: 3

Соображения и заключение начальника губернии: Постоянное и в большом количестве стечение народа в городе и довольно деятельная торговля делают необходимым учреждение в Глухове особой городской полиции, отдельно от уездной

Заключение Комиссии о губернских и уездных учреждениях: Население ниже положенного предела, равно как и нынешний состав полиции, местные условия требуют лишь достаточно сильного состава исполнительных полицейских чиновников; почему, не учреждая в Глухове особой полиции, внести этот город в 3-й разряд городов подведомственных общей уездной полиции

Название городов, посадов и местечек: **Новгород-Северск** у.г. (пристань на Десне)

Какой губернии: Черниговской

Число жителей и домов в городе, посаде и местечке: 5,065 / 772

Число полицейских чиновников по существующему положению: 3

Число нижних чинов по существующему положению: 13

Число фабрик и заводов и количество рабочих на них: 7 / 22

Число гостиниц, трактиров, питейных домов и постоялых дворов: 32

Число базаров в неделю: 2

Число ярмарок в год, сроки их и время продолжения: 3 трех-дневные

Количество временно прибывающего для торговли и промыслов народа: На каждом базаре до 1000, на ярмарках до 3,000, а на судах до 5,000 душ в лето

Местные особенности, по отношению к полицейскому управлению: Судоходная пристань, Гимназия и Духовное училище

Число жителей в уезде, к которому принадлежит город, посад или местечко: 82,441

Число станов в уезде: 3

Соображения и заключение начальника губернии: В существующую в Новгород-Северске пристань прибывают суда, большею частию с грузкими товарами, как зерновой хлеб, мука, хлебный спирт, конопляное масло, бумага, бечева, пенька, камень, известь, соль, сало, смола и разные деревянные изделия; на плотках сплавляется много строевого и дровяного леса. Это обстоятельство, а равно данные, заключающиеся в предыдущих графах делаю необходимым постоянный и особый полицейский присмотр, особенно на пристани в летние месяцы, указывают в то же время на необходимость особой городской полиции в Новгород-Северске

Заключение Комиссии о губернских и уездных учреждениях: Население ниже положенного предела, равно как и нынешний состав полиции, местные условия требуют лишь достаточно сильного состава исполнительных полицейских чиновников; почему, не учреждая в Новгород-Северске особой полиции, внести этот город в 3-й разряд городов подведомственных уездной полиции

Название городов, посадов и местечек: **Нежин** у.г.

Какой губернии: Черниговской

Число жителей и домов в городе, посаде и местечке: 16,342 / 2,334

Число полицейских чиновников по существующему положению: 7

Число нижних чинов по существующему положению: 28

Число фабрик и заводов и количество рабочих на них: 4 / 38

Число гостиниц, трактиров, питейных домов и постоялых дворов: 138

Число базаров в неделю: 2

Число ярмарок в год, сроки их и время продолжения: 3;

1-я с 20-го Января по 10-е Февраля, 2-я с 25-го по 29-е Мая и 3-я с 20-го Сентября по 2-е Октября

Количество временно прибывающего для торговли и промыслов народа: До 300,000

Местные особенности, по отношению к полицейскому управлению: Нежин есть самый населенный город губернии и постройка его разбросана до того, что город растянут почти на 15 верст; он главный пункт табачной торговли в губернии, что привлекает в него особенно много Евреев, и в нем же производится значительная торговля хлебом, особенно с Южным краем, кроме того, в Нежине находится

Лицей, Гимназия, 3 училища: уездное, греческое и еврейское и 2 монастыря внутри города, мужской и женский

Число жителей в уезде, к которому принадлежит город, посад или местечко: 82,946

Число станов в уезде: 3

Соображения и заключение начальника губернии: Обстоятельства, изложенные в предыдущих графах, ясно указывают на необходимость иметь в Нежине особую городскую полицию, отдельно от уездной

Заключение Комиссии о губернских и уездных учреждениях: Утвердить заключение Начальника губернии [29, с. 38–39, 60–65].

Додаток № 3.

[Відомість числа поліцейських чиновників і коштів на їх утримання станом на 1860 р. в містах Чернігівської та Полтавської губерній, де планувалися окремі міські поліції, не пізніше 20 жовтня 1860 р.]

Ведомость о расходах на содержание городской полиции в городах губернских, уездных, безуездных, градоначальствах, посадах и местечке, поименованных в приложении к 3 ст. Общего Учреждения уездной полиции

Название городов	Число полицейских чиновников	содержание						Итого	
		Жалованье и столовые		квартирные		Содержание канцелярии		руб.	коп.
		руб.	коп.	руб.	коп.	руб.	коп.		
Полтава	15	2,818	84 ½	-	-	2,360	-	5,178	84 ½
Чернигов	10	2,050	54 ¾	-	-	1,355	93 ½	3,406	48 ¼
Нежин	7	540	69	-	-	694	84 ½	1,235	53 ½
Кременчуг	15	1,966	¾	-	-	1,074	17	3,040	17 ¾

[29, с. 4, 5].

Додаток № 4.

[Порівняльна відомість числа поліцейських служителів і коштів на їх утримання за штатами 1853 р. і за проектом штатів 1860 р в містах Чернігівської та Полтавської губерній, де планувалися окремі міські поліції, не пізніше 20 жовтня 1860 р.]

Сравнительная ведомость о составе и содержании городских полицейских команд

Название городов, посадов и местечек	Число жителей	По существующему положению				По новому учреждению	
		число полицейских служителей		Сумма расхода на полицейских служителей		Число полицейских служителей	Содержание полицейских служителей
		Наличное	По нормальному штату 1853 года	руб.	коп.		
Полтава	20,516	70	41	2,504	81 ¼	40	От 60 до 144 рублей в год на каждого
Чернигов	4,279	29	9	983	46	20	
Глухов ³	8,856	14	20	367	53 ½	15	
Кременчуг	20,030	33	40	1,017	73 ½	30	
Новгород-Северск	5,065	13	10	476	62	10	
Нежин	16,342	28	40	1,001	51	25	

[29, с. 4–17].

10. Курсивом позначено міста, щодо яких Комісія відмовила губернаторам у створенні окремих міських поліцій.

ДОДАТОК № 5.

[Проект штатів міських поліцейських управлінь та поліцейських виконавчих чиновників окремих міських поліцій Чернігівської та Полтавської губерній, не пізніше 20 жовтня 1860 р.]

Штаты особых городских полиций в 69-ти городах губернских, уездных, безуездных, градоначальствах, посадах и местечке, указанных в статье 3-й Общего Учреждения уездной полиции

Личный состав и предметы расходов	Число лиц	оклады		разряды		
		одному	всем	по должности	по пенсии	по мундиру
		рубли	рубли			
По второму разряду						
Уездный город Кременчуг (Полтавской губернии). а) Городское полицейское управление: Полицеймейстер	1	1,200	1,200	VII	V	-
Городские заседатели	2	400	800	VIII	VI	VIII
Канцелярия: Секретарь	1	500	500	X	VII	IX
На наем канцелярских служителей и на прочие канцелярские издержки	-	-	550	-	-	-
б) Исполнительные чиновники: Пристава	3	600	2,400	IX	VI	-
(на канцелярию)	-	200				
Помощники	6	400	2,400	X	VII	-
Итого	13	-	7,850			
Губернский город Полтава. а) Городское полицейское управление: Полицеймейстер	1	1,200	1,200	VII	V	-
Городские заседатели	2	400	800	VIII	VI	VIII
Канцелярия: Секретарь	1	500	500	X	VII	IX
На наем канцелярских служителей и на прочие канцелярские издержки	-	-	1,800	-	-	-
б) Исполнительные чиновники: Пристава	3	600	2,400	IX	VI	-
(на канцелярию)	-	200				
Помощники	7	400	2,800	X	VII	-
Итого	14	-	9,500			
Губернский город Чернигов. а) Городское полицейское управление: Полицеймейстер	1	1,200	1,200	VII	V	-
Городские заседатели	2	400	800	VIII	VI	VIII
Канцелярия: Секретарь	1	500	500	X	VII	IX
На наем канцелярских служителей и на прочие канцелярские издержки	-	-	1,100	-	-	-
б) Исполнительные чиновники: Пристава	2	600	1,600	IX	VI	-
(на канцелярию)	-	200				
Помощники	3	400	1,200	X	VII	-
Итого	9	-	6,400			
По третьему разряду						
Уездный город Нежин (Черниговской губернии). а) Городское полицейское управление: Полицеймейстер	1	1,000	1,000	VII	V	-
Городские заседатели	2	400	800	VIII	VI	VIII
Канцелярия: Секретарь	1	400	400	X	VII	IX
На наем канцелярских служителей и на прочие канцелярские издержки	-	-	500	-	-	-
б) Исполнительные чиновники: Пристава	2	600	1,400	IX	VI	-
(на канцелярию)	-	100				
Помощники	3	400	1,200	X	VII	-
Итого	9	-	5,300			

[29, с. 16, 21, 28, 35, 37].

ПОСИЛАННЯ

1. Адрес-календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям в Российской империи на 1871 год. – СПб., [б.г.]. – Часть II. Власти и места управлений

губернского, областного, окружного, городского, уездного и ведомства их. – 2, 645, 94 с.

2. Андреевский И.Е. Реформа исполнительной полиции в России // Сборник государственных знаний под редакцией В.П. Безобразова действительного члена императорской Академии Наук. – СПб., 1878. – Том V. – С. 125–140.

3. Гомонова С.А. Полицейские учреждения Самарской губернии в 1851–1917 гг.: Дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – Самара, 2012. – 259 с.
4. Горлова Н.И. Полиция российской провинции в XIX веке (на примере Курской губернии): Дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – Курск, 2005. – 240 с.
5. Ершов Ю.А. Полиция России в пореформенный период: Комплектование, профессиональная подготовка и социальная защищенность, историко-правовой аспект: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – СПб., 1998. – 238 с.
6. Иванова Е.А. Правовые основы организации и деятельности общей полиции России: XVIII – начало XX вв.: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Краснодар, 2003. – 24 с.
7. Исторический обзор развития административно-полицейских учреждений в России, с Учреждения о губерниях 1775 г. до последнего времени. Составлен, по распоряжению Министра Внутренних дел, Чиновником особых поручений при Министре Е. Анучиным. – СПб.: Тип. МВД, 1872. – 239 с.
8. Исторический очерк образования и развития полицейских учреждений в России / С. Билецкий, П. Руткевич. – СПб., 1913. – 42 с.
9. Карнович Е.П. По вопросу о преобразовании полиции // Карнович Е.П. Очерки наших порядков административных, судебных и общественных. – СПб., 1873. – С. 33–47.
10. Коротенко Д.В. Реформа полиции 1862 г.: реалии Екатеринославской губернии // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2013. – № 2 (28): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 86–91.
11. Краткий очерк деятельности Министерства внутренних дел за двадцатипятилетие 1855–1880 г. (Представлен Государю Императору 19-го Февраля 1880 г.). – СПб., 1880. – 104 с.
12. Лазарева О.В. Провинциальная полиция в конце XVIII – начале XX в.: По материалам Пензенской губернии: Дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – Саранск, 2000. – 249 с.
13. Министерство внутренних дел: [1802–1902]: Исторический очерк / С.А. Адрианов. – СПб., 1902. – [5], 225, [5] с.
14. Нарбутов Р.В. Полиция Российской империи (1862–1917 гг.): Историко-правовой аспект: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – М., 1992. – 24 с.
15. Петровський В.М. Становлення та розвиток міської поліції Російської імперії у другій половині XVIII – на початку XX ст. (на матеріалах Одеси): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Одеса, 2007. – 17 с.
16. Полное собрание законов Российской империи (далее: ПСЗ РИ). Собрание второе. – СПб., 1847. – Т. XXI. 1846. – Отделение первое. – 668 с.
17. ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб., 1848. – Т. XXII. 1847. – Отделение первое. – 950 с.
18. ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб., 1855. – Т. XXIX. 1854. – Отделение первое. – 912 с.
19. ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб., 1865. – Т. XXXVII. 1862. – Отделение второе. – 608 с.
20. ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб., 1866. – Т. XXXVIII. 1863. – Отделение первое. – 940 с.
21. ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб., 1867. – Т. XL. 1865. – Отделение первое. – 991 с.
22. Разные статистические числовые данные о Полтавской губернии // Памятная книжка Полтавской губернии, за 1865 год, изданная Полтавским губернским статистическим комитетом, составлена членом-секретарем комитета Павлом Бодянским. – Полтава, 1865. – Отдел I. Материалы для статистики Полтавской губернии. – С. 1–470.
23. Седунов А.В. Псковская городская полиция в XVIII – начале XX вв.: Автореф. дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – СПб., 2004. – 26 с.
24. Сергеев В.Н. Форменная одежда полицейских органов России в XIX – начале XX вв.: социально-политический и культурно-исторический аспект: Дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – Б.м., 2007. – 249 с.
25. Тот Ю.В. Реформа уездной полиции в правительственной политике России в XIX веке: Автореф. дисс. ... докт. ист. наук: 07.00.02. – СПб., 2003. – 38 с.
26. Труды Комиссии о губернских и уездных учреждениях. Часть первая. Учреждения уездные. Книга I. Проекты. – СПб., 1860. – 332 с.
27. Труды Комиссии о губернских и уездных учреждениях. Часть первая. Учреждения уездные. Книга II. Объяснительные записки. – СПб., 1860. – 358 с.
28. Труды Комиссии о губернских и уездных учреждениях. Часть первая. Учреждения уездные. Книга III. Материалы к проектам уездных учреждений. – СПб., 1860. – 624 с.
29. Труды Комиссии о губернских и уездных учреждениях. Часть первая. Учреждения уездные. Книга IV. Особое учреждение городской полиции. – СПб., 1860. – 292 с.
30. Устав о службе по определению от правительства // Свод

законов Российской империи, издания 1857 года. Том третий. Уставы о Службе Гражданской. – СПб.: В Типографии Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – С. 1–752.

31. Фукс В.Я. Суд и полиция: В 2-х ч. / [Соч.] Виктора Фукса. – М.: Унив. тип., 1889. – Часть вторая. – 232 с.
32. Холод Ю.А. Загальна поліція Російської імперії в Україні в 1862–1905 рр.: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Харків, 2001. – 17 с.
33. Чернова И.В. Томская городская полиция в конце XVIII – начале XX вв.: Дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02. – Томск, 2005. – 181 с.
34. Шелкопляс В.А. Полицейская реформа в России в 60-х годах XIX века / В.А. Шелкопляс. – Минск: Мин. ВШ, 1981. – 49 с.
35. Штаты и табели // ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб., 1848. – Т. XXII. 1847. – Отделение второе. – С. 1–282.
36. Штаты и табели // ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб., 1854. – Т. XXVIII. 1853. Приложения. – Отделение второе. – С. 1–310.
37. Штаты и табели // ПСЗ РИ. Собрание второе. – СПб., 1865. – Т. XXXVII. 1862. Приложения. – Отделение третье. – С. 1–545.

Галь Б.А. Организация отдельной полиции в городах левобережных губерний (1858–1863)

Статья посвящена организации отдельной полиции в городах левобережных губерний в 1858–1863 гг. Определены структура и штаты отдельных городских полиций, принципы комплектования полицейских чиновников и служащих, элементы полицейской униформы.

Ключевые слова: полиция, реформа, город, левобережные губернии, штаты, униформа.

Hal' V.O. An organization of a separate police in the towns of the left-bank provinces (1858–1863)

The article deals with the organization of a separate police in the towns of the left-bank provinces during 1858–1863. The structure and staff of separate town police, the principles of manning police officers and ministers, elements of a police uniform are reconstructed.

Key words: police, reform, town, left-bank provinces, staff, uniform.

05.04.2017 р.

J

УДК 94(477):-043.86(35.08) «189/190»

О.В. Крупенко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОРАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ПРО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Охарактеризовані основні напрямки дорадянської історіографії щодо проблеми соціально-економічного розвитку Чернігівської губернії у пореформенний час. До наукового обігу введено низку нових праць.
Ключові слова: Чернігівщина, соціально-економічна модернізація, промислове підприємництво.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. з'явилось немало досліджень історичного, історико-статистичного, економічного і юридичного характеру, де у тій чи іншій мірі розглядалися питання соціально-економічного розвитку Наддніпрянщини у пореформенний період. Слід зауважити, що окремі автори дореволюційного періоду користувалися архівними документами державних відомчих установ, а також мали власний досвід роботи в різних урядових структурах. Крім того, вони були обізнані з сучасною їм європейською літературою з історії та економіки. Дослідники ввели до наукового обігу велику кількість джерел, а зібраний ними статистич-